

Валентина Вовк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)
vell227@rambler.ru

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена дослідженню феномену суб'єктної позиції особистості майбутнього фахівця. Актуалізовано проблему розвитку суб'єктної позиції в середовищі вищої школи, оскільки втрата суб'єктних проявів особистості є переважними характеристиками багатьох студентів вузів. Здійснено аналіз та систематизацію характеристик означеного поняття у розумінні низкою вчених. Уточнено поняття суб'єктної позиції студента, сутність якого полягає у системі особистісно-значущих, ціннісно-смыслових ставлень до процесу навчання, до обраної професії, до себе як до фахівця і до свого майбутнього професійного шляху, спрямованих на саморозвиток та самоактуалізацію. Суб'єктна позиція реалізується у таких критеріях та показниках, як: ціннісні орієнтації, що відображають осмисленість минулого, теперішнього життя та майбутніх перспектив; характер мотивів учбово-професійної діяльності, що передбачає наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності; прагнення до самоактуалізації, яка є провідним мотивом, що спонукає до максимальних досягнень у майбутній професії через самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення, самозміну, самоздійснення; властивості особистості як суб'єкта діяльності, які генералізуються в таких якостях, як активність, відповідальність та автономність; локус контролю, який передбачає взяття на себе відповідальності за події власного життя та пояснення їх власною поведінкою, волею, прагненнями, можливостями та адекватно оціненими здібностями; саморегуляція, яка реалізується в уміннях усвідомлювати, контролювати та коригувати власну поведінку; самоставлення як здатність поважати і цінувати себе таким, який є, розуміючи і приймаючи як свої можливості, так і обмеження, та рефлексивність, що виявляється в адекватній оцінці та осмисленні власних професійних можливостей.

Ключові слова: суб'єктна позиція студента, ціннісні орієнтації, самоактуалізація, саморегуляція, рефлексивність, локус контролю.

Постановка проблеми. У теперішній час оприявнюється нова людино-орієнтована парадигма вищої освіти, яка все яскравіше позначається на сутнісних характеристиках людини як суб'єкта особистісного і професійного розвитку. Вищу школу не можна розуміти виключно утилітарно як якесь місце, де студент набуває професію під керівництвом викладачів. Умови невизначеності сучасного інформаційного суспільства вимагають орієнтації професійної підготовки студента не стільки на засвоєння «готових» знань певної навчальної дисципліни, скільки на підготовку до вирішення постійно виникаючих нових і несподіваних завдань. Відтак, одним із основних орієнтирів професійної підготовки майбутнього фахівця є суб'єктна сутність його особистості, проявами якої є активність, цілеспрямованість, відповідальність, ініціативність, самостійність, креативність, прагнення до розкриття та реалізації власного потенціалу, здатність адаптуватися в постійно оновлюваній освітній ситуації.

Проте відсутність психологічної готовності до особистісно-професійного самовдосконалення і мотивації високих досягнень в нових соціально-економічних умовах, з одного боку, та відчутний брак знань про особливості й умови становлення суб'єктом власної учбово-професійної діяльності, з іншого, перешкоджають розвитку суб'єктної позиції майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку науки багато учених займаються вивченням проблеми суб'єктності та суб'єктної позиції особистості в процесі здобуття фахової освіти та професійної діяльності. Серед сучасних розробників психології суб'єкта необхідно відмітити З. М. Адамську, О. Ф. Бондаренка, О. М. Волкову, З. С. Карпенко, О. К. Осницького, В. А. Петровського, В. І. Слободчикова, В. О. Татенка та ін. Дослідження окремих аспектів суб'єктної позиції майбутнього педагога представлені у працях Г. І. Аксьонової, Е. Н. Залевської, Е. К. Дворянкіної, А. С. Лебедева та ін. Психологічний аналіз

розвитку суб'єктної позиції студента в середовищі вищої школи здійснюється Т. О. Ольховою, Г. К. Радчук та ін. Праці Ю. Л. Блінової та І. Ю. Кузнецової зосереджені на вивченні формування та становлення суб'єктної позиції педагога на етапі самоактуалізації та в процесі підвищення кваліфікації.

Теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує існування неоднозначного розуміння сутності поняття суб'єктної позиції і, відповідно, різноманіття ознак, характеристик, показників, критеріїв означеного феномену. Так, за визначенням Г. К. Радчук, суб'єктна позиція майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки є усталеним, суб'єктно-пристрасним смислопороджуючим центром в структурі особистості. «Це цілісне смислове утворення особистості, що відображає стійку систему ставлень до професії, до учасників освітнього процесу у системах «студент-викладач» та «студент-навчальна група», до самого освітнього середовища, до самого себе, включає оцінку особистісного та професійного досвіду, реальності, перспектив, а також власних домагань, що будуть реалізовані в обраній діяльності» [7, с.130].

Виділяються наступні характеристики суб'єктної позиції майбутнього фахівця [3; 6; 7]:

- спрямованість особистості на професію, постановка та усвідомлення особистісно-значущих цілей діяльності (Г. І. Аксьонова, Н. В. Гафурова, Т. Г. Дулінець);
- пошук ціннісних смислів освіти та наявність ціннісно-смислових регуляторів вчинків та поведінки (Г. І. Аксьонова, М. Р. Бітянова, Ю. Л. Блінова, А. М. Трещов Ф. І. Блієва);
- прагнення до особистісної та професійної самоактуалізації (Г. І. Аксьонова, А. С. Лебедев, Г. К. Радчук, Н. М. Боритко, Ф. І. Блієва, О. А. Мацкайлова);
- рефлексивність (Ю. Л. Блінова, Г. К. Радчук);
- уміння організовувати, планувати, оцінювати і здійснювати корекцію власної життєдіяльності (Г. І. Аксьонова, М. Р. Бітянова, П. А. Лютий);
- критичне ставлення до себе, своєї діяльності, соціуму (П. А. Лютий);
- спрямованість на самовдосконалення (Ф. І. Блієва);
- автономність, активність, відповідальність, ініціативність, гнучкість (Ю. Л. Блінова, П. А. Лютий, Г. К. Радчук, А. М. Трещов);
- здатності до суб'єкт-суб'єктної взаємодії (Ю. Л. Блінова);
- креативність (Ф. І. Блієва, А. С. Лебедев);
- наявність стійкої внутрішньої мотивації до діяльності та високого рівня мотивації досягнення (Ю. Л. Блінова, М. Р. Бітянова, Г. К. Радчук);
- самоповага та самоприйняття (Ю. Л. Блінова, Г. К. Радчук);
- інтернальний локус контролю (Г. К. Радчук).

Як бачимо, неоднозначність розуміння терміну «суб'єктна позиція студента», широта висвітлення проблеми свідчить про багатоаспектність та багаторівневість означеного поняття. Разом з тим, незважаючи на значущість і результативність проведених досліджень, низка питань, пов'язаних із суб'єктною позицією студента, залишається маловивченою.

Мета статті полягає у виокремленні та розкритті основних критеріїв та показників розвитку суб'єктної позиції особистості майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наших працях суб'єктну позицію студента ми трактуємо як систему особистісно-значущих, ціннісно-смислових ставлень до процесу навчання, до обраної професії, до себе як до фахівця і до свого майбутнього професійного шляху, спрямованих на саморозвиток та самоактуалізацію. Домінантними критеріями, що визначають суб'єктну позицію студента, визначаємо: *ціннісні орієнтації, характер мотивів учбово-професійної діяльності, прагнення до самоактуалізації, властивості особистості як суб'єкта діяльності, локус контролю, саморегуляцію, самоставлення та рефлексивність.*

Ціннісні орієнтації розглядаються як сукупність підстав для оцінок суб'єктом навколишньої дійсності та орієнтації в ній, як спосіб диференціації індивідом об'єктів у відповідності до їх значущості, через які проявляється ставлення людини до навколишньої

дійсності, формується поведінка, характер діяльності, способи самоактуалізації. За своєю природою вони є смисловими утвореннями, оскільки характеризують особистісну значущість, індивідуальний смисл певних предметів, явищ або станів, забезпечують цілісність та психічну рівновагу особистості, утворюють найвищий рівень системи смислової регуляції діяльності.

Наявність цінностей полегшує людині пошук смислу життя, який слугує системним стрижнем, забезпечуючи цілісність людини, її тотожність самій собі у потоці змін і самозмін. Як зазначав В. Франкл, будь-яка особистість прагне знайти сенс і відчуває екзистенціальну фрустрацію або вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим. На думку вченого, саме прагнення досягнути сенс свого існування є тією силою, яка детермінує розвиток особистості. Життя людини не може позбутися сенсу за будь-яких обставин; сенс життя має бути знайденим. Але у випадку невірної професійної вибору сенсожиттєві цінності людини не будуть реалізовані, а це приведе до усвідомлення себе як окремої сутності, усвідомлення короткотривалості свого існування, до виникнення відчуття самотності, внутрішнього дискомфорту [11].

Таким чином, ціннісні орієнтації утворюють систему ставлень до існуючих в даному суспільстві матеріальних і духовних цінностей, задають напрямок дій і помислів людей та виражають те, що є найбільш важливим, наділеним особистісним смислом у минулому, теперішньому і майбутньому.

Наступним критерієм суб'єктної позиції студента є *характер мотивів учбово-професійної діяльності*. У найзагальнішій формі мотивація до діяльності розуміється як сукупність рушійних сил, що спонукають людину до здійснення певних дій. Ці сили перебувають у зовнішньому та внутрішньому середовищі людини і спонукають її свідомо або ж неусвідомлено здійснювати дії та вчинки.

Низка дослідників у системі учбових мотивів виокремлює внутрішні та зовнішні мотиви залежно від того, чи закладений мотив у самому процесі діяльності, чи не пов'язаний з ним (П. Я. Гальперін, В. Ф. Моргун, П. М. Якобсон). У зовнішній мотивації пріоритетними є ситуаційні зміни, поведінка інших людей, оцінки і реакції навколишніх, фізичні умови тощо. У внутрішній мотивації детермінантами є диспозиції особистості, серед яких провідне місце займають цінності, власний розвиток у процесі навчання, пізнання нового. І хоча цей поділ достатньо умовний, в обговоренні проблем суб'єктної позиції особливе значення має внутрішня мотивація. У цьому контексті внутрішню мотивацію ми розуміємо як сукупність учбово-професійних, сутнісно значущих для особистості мотивів, які ґрунтуються на стійкому інтересі студента до майбутньої професії та визначаються спрямованістю на оволодіння професією і готовністю до неї, що проявляються у провідній діяльності – «стати висококваліфікованим спеціалістом», «забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності».

Отже, наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності зумовлена відчуттям першопричинності власних дій, відчуттям себе джерелом, початком перетворень. Вона є необхідним чинником побудови гармонійної внутрішньої предметної структури професійної діяльності, яка оптимальним чином організовує весь процес самоактуалізації особистості та є виявом розвиненої суб'єктної позиції.

Одним із визначальних критеріїв суб'єктної позиції є *прагнення до самоактуалізації*, що є провідним мотивом у досягненні максимальних звершень. Самоактуалізація позначає зміну людиною свого буття за допомогою власної активності; прагнення людини до найбільш повного становлення і реалізації своїх індивідуальних і особистісних можливостей, свого узагальненого потенціалу. Різні автори називають її по-різному [3]: самоактуалізація, сенс життя, інтеграція, психічне здоров'я, індивідуальність, автономія, продуктивність, але всі вони одноставні в тому, що все це синоніми реалізації потенцій індивіда в повному сенсі цього слова, становлення тим, ким він може стати.

Самоактуалізація особистості студента – це втілення студентом власного інтелектуального, духовного, морального, творчого, комунікативного, енергетичного та інших

потенціалів особистості в учбово-професійній діяльності, спілкуванні, праці і дозвіллі. Вона розглядається навіть не стільки як мета, скільки як шлях суб'єктного становлення майбутнього фахівці в його учбово-професійній діяльності, оскільки передбачає саморозвиток, самозміну, самопізнання, самовдосконалення. Як зазначає С. Д. Максименко, суб'єкт (особистість, що самореалізується) не лише сам ставить мету, а і перетворює її в життєву задачу, для чого сам переструктурує власний внутрішній світ і стає «причиною своїх відношень зі світом, із суспільством; є творцем власного життя, створює умови свого розвитку; долає деформацію власної особистості» [4, с.146].

В результаті аналізу існуючих концепцій самоактуалізації Ю. Л. Блінова виділила характеристики особистості, яка самоактуалізується у професійній діяльності, серед яких: емоційне переживання повноти життя; безперервне прагнення до особистісно-професійного самовдосконалення; отримання задоволення від самого процесу професійної діяльності; здатність до усвідомленого вибору в складних ситуаціях і до прийняття відповідальності за його наслідки [3].

Наступним критерієм суб'єктної позиції є *властивості особистості як суб'єкта діяльності*, до яких відносимо активність, відповідальність, автономність. Зокрема, в контексті суб'єктного підходу *активність* осмислюється як найважливіша атрибутція суб'єкта, реалізуючи яку, він реалізує свої ставлення до дійсності, перетворюючи її, і тим самим і себе. Як вважає К. О. Абульханова-Славська, «...активність – це не тільки спосіб вираження потреб, але цілісний і ціннісний спосіб самовираження, самоздійснення особистості, яким забезпечується її суб'єктність» [10, с. 1181]. Тому в якості центрального утворення і базового ресурсу суб'єкта, що задає вектор самореалізації особистості, розглядаємо активність і здатність керувати нею, тобто свідому саморегуляцію зовнішньої і внутрішньої активності.

Відповідальність – це втілення самостійності особистості студента в діях і вчинках, здійснюваний у різних формах контроль над власною діяльністю. Досліджуючи проблему відповідальності, І. Д. Бех, Т. Г. Гаєва, С. Б. Єлканов, А. В. Лопуховська, Т. В. Морозкіна, А. П. Растігаєв, М. В. Савчин вважають, що вона є характеристикою ставлення особистості до людей, і визначають її як системну якість, завдяки якій людина стає здатною усвідомлювати віддалені наслідки своїх вчинків унаслідок високої сензитивності до моральних ситуацій.

К. О. Абульханова-Славська називає відповідальність максимальним вираженням суб'єктної позиції в діяльності і розуміє під нею «добровільне взяття людиною на себе гарантій забезпечення умов її здійснення, гарантій за рівень якості діяльності, гарантій за її результат, готовність відповідати за будь-які наслідки» [1, с. 47]. Суб'єкт відповідальності сам вводить критерії, за якими обмежує поле своєї активності та здійснює контроль. Особистість проявляє готовність до самостійного досягнення результату, який вона гарантує за будь-яких умов.

Автономність як один із показників суб'єктної позиції проявляється через цілеспрямованість, розвинений самоконтроль, схильність до самостійного виконання роботи. О. О. Сергєєва під автономністю розуміє форму особистісного буття, інтегральна сутність якої відображена у таких характеристиках особистості, як: самостійне цілепокладання, усвідомленість поведінки; розвинута рефлексія, гнучкість та креативність мислення і діяльності. Вона не зводиться ні до незалежності, ні до емансипації, але є механізмом адаптації особистості до мінливих умов, визначаючи успішність особистісного та професійного розвитку майбутнього фахівця. О. М. Волкова, аналізуючи різні прояви автономності, називає такі її важливі якості, як свобода вибору і відповідальність за нього, унікальність суб'єкта, розуміння та прийняття іншого [2].

Іншим не менш важливим критерієм суб'єктної позиції студента, що викликає почуття відповідальності, готовність до активності і переживання «Я», є та якість особистості, що отримала назву *локусу контролю*. Для розвиненої суб'єктної позиції характерний інтернальний або внутрішній локус контролю, коли відповідальність за всі події власного життя людина бере на себе, пояснює їх власною поведінкою, волею, прагненнями, можливостями та адекватно

оціненими здібностями. Люди з домінуючою інтернальністю відрізняються підвищеним почуттям соціальної відповідальності, вищим рівнем усвідомленості життя, самоконтролю, прийняття свого Я, емоційної стійкості. Ця риса вказує на впевненість у собі, наполегливість та послідовність у досягненні мети, схильність до самоаналізу, незалежність, тобто схильність до суб'єктної поведінки. За екстернального локусу контролю людина переконана, що її успіхи і невдачі – це результат зовнішніх сил (везіння, випадковості, тиск оточення, інші люди тощо). Їй властиві підозріливість, тривожність, конформність, догматизм, авторитарність, безпринципність і агресивність.

Оскільки студент як суб'єкт учбово-професійної діяльності є ініціатором усвідомленої і цілеспрямованої діяльності, він повинен проявляти *свідому саморегуляцію* своєї активності. Так, в якості чинника і критерію суб'єктного розвитку свідому саморегуляцію виділяє О. А. Конопкін, який вважає, що вона відображає ініціативно-творчий модус встановлення людиною діяльнісних відношень з навколишнім предметним і соціальним світом на основі активного, самостійного і успішного оволодіння різноманітними новими видами і формами діяльності і соціальних стосунків [5]. К. О. Абульханова-Славська відзначає, що саморегуляція – це той механізм, посередництвом якого забезпечується централізуюча, спрямовуюча та активізуюча позиція суб'єкта. Вона здійснює оптимізацію психічних можливостей, компенсацію недоліків, регуляцію індивідуальних станів у зв'язку із завданнями діяльності [1].

Таким чином, суб'єктне ставлення до учбово-професійної діяльності зумовлено низкою параметрів: активністю, спрямованістю, усвідомленістю, умілістю, схильністю до співпраці, вмінням координувати свої зусилля з зусиллями інших, зверненістю особистості до своїх внутрішніх резервів, можливістю вибору засобів здійснення діяльності, що в кінцевому рахунку визначається взаємодією сформованих умінь саморегуляції. Саморегуляція припускає можливість людини усвідомлювати і контролювати ситуацію, коригувати власну поведінку, уміння виявляти вольові зусилля при досягненні мети, здатність обирати ефективні способи поведінки та взаємодії з навколишнім середовищем.

Не менш важливим критерієм суб'єктної позиції студента є *самоствавлення*. Як зазначає, М. І. Сарджвеладзе [8], самоствавлення характеризується поліфункціональністю і слугує самоприйняттю, самовираженню та самореалізації; збереженню внутрішньої стабільності та континуальності «Я», саморегуляції та контролю, психологічному захисту, інтракомунікації. Система самоствавлення суттєвим чином впливає на самоприйняття, на вибір поведінкових моделей, на сприйняття інших людей та побудову з ними взаємин, зокрема в студентському віці набуває нових функціональних можливостей і, з одного боку, слугує інструментом вирішення тих чи інших особистісних завдань, з іншого – суттєво залежить від самооцінних суджень щодо власної ефективності в актуальних сферах життєдіяльності. Позитивні емоції пов'язані зі зростанням рівня власної ефективності в досягненні цілей, а невдоволеність – з його зниженням.

Інтенсивність учбово-професійної діяльності повертає студента на самого себе, вимагає постійного аналізу уявлень про своє Я у взаємозв'язку із засвоєнням позиції професіонала, оцінки власних дій та якостей, відтак *рефлексивність* набуває особливої ваги. Так, Н. І. Пов'якель зазначає, що рефлексивні компоненти самосвідомості майбутнього спеціаліста є невід'ємною складовою професійної готовності до діяльності, оскільки вони не тільки спрямовують процес мислення й ухвалення рішення, але й забезпечують регулювання і саморегулювання діяльності та поведінки, збереження психофізичного й енергетичного потенціалу фахівця. З. М. Адамська рефлексивність розглядає як системне утворення суб'єктності, що проявляється в сукупності уявлень спеціаліста про особливості ефективної професійної діяльності, про себе як суб'єкта учбово-професійної діяльності; у професійній самооцінці та самооцінці професійно значущих якостей [2].

Отже, рефлексія як осмислення передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, звернення до свого внутрішнього світу, досвіду, життєдіяльності зумовлює усвідомлене, ціннісно-визначальне ставлення до своєї майбутньої професії, до себе в ній. Вона є

одним із головних інструментів розвитку механізмів самоорганізації, самовдосконалення особистості майбутнього професіонала. Здійснюючи рефлексивний аналіз, особистість забезпечує стабілізацію ставлення до себе як до джерела особистісного зростання, а тому визначає професійну діяльність як вагомий аспект власної особистісної і професійної реалізації.

Висновки. Таким чином, суб'єктна позиція студента як інтегративна характеристика особистості виражає сукупність особистісно-значущих, ціннісно-сміслових ставлень до своєї освітньої діяльності, до себе як до майбутнього фахівця в обраній професії та до життя загалом. Вона визначається такими критеріями, як ціннісні орієнтації, характер мотивів учбово-професійної діяльності, прагнення до самоактуалізації, властивості особистості як суб'єкта діяльності, локус контроль, саморегуляція, самоставлення та рефлексивність.

У розвиненій суб'єктній позиції ціннісні орієнтації утворюють систему ставлень до існуючих в даному суспільстві матеріальних і духовних цінностей, задають напрямок дій і помислів людей та виражаються в осмисленості минулого і теперішнього життя та майбутніх перспектив. Характер мотивів учбово-професійної діяльності передбачає наявність внутрішньої мотивації учбово-професійної діяльності, що зумовлена відчуттям першопричинності власних дій, відчуттям себе джерелом, початком перетворень. Прагнення до самоактуалізації як провідний мотив, що спонукає до максимальних досягнень у майбутній професії, відображає втілення студентом власного інтелектуального, духовного, морального, творчого, комунікативного, енергетичного та інших потенціалів в учбово-професійній діяльності, спілкуванні, праці і дозвіллі через самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення, самозміну та самоздійснення. Властивості особистості як суб'єкта діяльності розкриваються через активність, відповідальність, автономність, адже студент – це суб'єкт усвідомленої, перетворювальної, самостійної, цілеспрямованої діяльності з поставленою метою, певними завданнями та бажаним результатом. Локус контролю виражає прийняття на себе відповідальності за події власного життя та пояснення їх власною поведінкою, волею, прагненнями, можливостями та адекватно оціненими здібностями. Саморегуляція реалізується в уміннях усвідомлювати, контролювати та коригувати власну поведінку. Самоставлення відображає здатність поважати і цінувати себе таким, який є, розуміючи і приймаючи як свої можливості, так і обмеження. Рефлексивність проявляється в адекватній оцінці та осмисленні професійних можливостей, оскільки учбово-професійна діяльність повертає студента на самого себе, вимагає постійного аналізу власних дій та якостей.

1. Абульханова К. О. Методологічне значення категорії суб'єкта для сучасної психології / К. О. Абульханова-Славська // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К. : Либідь, – 2006. – С. 37–52.

2. Адамська З. М. Суб'єктність у системі професійно значущих якостей особистості майбутніх психологів / З. М. Адамська // Психологія особистості. – 2011. – № 1 (2). – С. 51–58.

3. Блинова Ю. Л. Суб'єктная позиция педагога: теория и психолого-акмеологическое сопровождение / Ю. Л. Блинова. – Казань : ТГПУ, 2010. – 202 с.

4. Загальна психологія / За загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. – 2-е вид., переробл. і доп. — Вінниця : Нова Книга, 2004. – 704 с.

5. Конопкин О. А. Общая способность к саморегуляции как фактор субъектного развития О. А. Конопкин // Вопросы психологии. – 2004. – № 2. – С.128–135.

6. Пурло О. Ю. Життєва творча позиція особистості: поняття, сутність та структура / О. Ю. Пурло // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: психологічні науки: Збірник наук. праць: у 2 т. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. 74. – Том 2. – С.102–106.

7. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія / Г. К. Радчук. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Видання друге, розширене і перероблене. – 380 с.

8. Сарджвеладзе Н. И. Самоотношение личности / Н. И. Сарджвеладзе // Психология самосознания: хрестоматия по социал. психологии личности / сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2007. – С.174–194.

9. Сергеева О. А. Психолого-педагогические условия развития автономии личности в процессе подготовки студентов-психологов: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / О. А. Сергеева. – Астрахань, 2007. – 27 с.

10. Суворова О. В. К проблеме критериев и структуры субъектности // Известия Самарского научного центра РАН. – 2011. – № 2–5. – С. 1178–1182.

11. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova, K. O. (2006). Metodolohichne znachennia katehorii sub'iekta dlia suchasnoi psykhologii [The methodological significance of the subject category for modern psychology]. In *Liudyna. Sub'iekt. Vchynok: Filosofsko-psykhologichni studii* [Man. Subject. Action: Philosophical and psychological studies] za zah. red. V. O. Tatenka. K. : Lybid (ukr).

2. Adamska, Z. M. (2011). Sub'iektnist u systemi profesiino znachushchykh yakosti osobystosti maibutnikh psykhologiv [The subjectivity of the personality of future psychologists in the system of professional and significant qualities]. *Psykhologhiia osobystosti* [Psychology of personality], 1 (5), 51-58 (ukr).

3. Blinova, Iu. L. (2010). Subektnaia pozitciia pedagoga: teoriia i psikhologo-akmeologicheskoe soprovozhdenie. [Teacher's subjective position: theory and psychological and acmeological support] – Kazan : TGGPU (rus).

4. Zahalna psykhologhiia [General Psychology] (2004). Za zahalnoiu redaktsiieiu akademika S. D. Maksymenka. 2- e vyd., pererobl. i dop. Vinnytsia : Nova Knyha (ukr).

5. Konopkin, O. A. (2004). Obshchaia sposobnost k samoreguliacii kak faktor subektnogo razvitiia [General ability to self-regulation as a factor of subjective development]. *Voprosy psikhologii* [Questions of Psychology], 2, 128-135 (rus).

6. Purlo, O. Iu. (2009). Zhyttieva tvorcha pozytsiia osobystosti: poniattia, sutnist ta struktura [Vital and creative position of the person: the concept, essence and structure]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H. Shevchenka. Serii: psykhologichni nauky* [Bulletin of Chernigiv State Pedagogical University named after TG Shevchenko. Series: Psychological Sciences]: Zbirnyk nauk. prats: u 2 t. Chernihiv : CHDPU, Vyp. 74, Tom 2, 102-106 (ukr).

7. Radchuk, H. K. (2014). Aksiopsykhologhiia vyshchoi shkoly. Monohrafiia. [Axiopsychology of the high school. Monograph.]. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, Vydannia druhe, rozshyrene i pereroblene (ukr).

8. Sardzhveladze, N. I. (2007). Samootnoshenie lichnosti [Self-relationship of personality]. In *Psikhologhiia samosoznaniia: khrestomatiia* [Psychology of self-consciousness: Reader] *po sotcial. psikhologii lichnosti*, sost. D.Ia. Raigorodskii. Samara : Izd. dom «BAKHRAXH-M», 174-194 (rus).

9. Sergeeva, O. A. (2007). Psikhologo-pedagogicheskie usloviia razvitiia avtonomii lichnosti v protsesse podgotovki studentov-psikhologov: avtoref. dis. na soisk. uchen. stepeni kand. psikhol. nauk: spets. 19.00.13 «Psikhologhiia razvitiia, akmeologhiia» [Psychological and pedagogical conditions for the development of individual autonomy in the process of preparing students-psychologists in the process of preparing students-psychologists]. Astrakhan (rus).

10. Suvorova, O. V. (2011). K probleme kriteriev i struktury subektnosti [To the problem of criterias and structure of subjectivity]. *Izvestiia Samarskogo nauchnogo tcentra RAN* [News of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences], 2–5, 1178-1182 (rus).

11. Frankl, V. (1990). Chelovek v poiskakh smysla [Man in search of the meaning]. M. : Progress (rus).

Valentyna Vovk

CRITERIA AND INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF SUBJECTIVE POSITION OF PERSONALITY IN STUDENT AGE

This article is devoted to studying the phenomenon of the subjective position of the future specialist. The problem of the development of a subjective position in a higher school is outlined because the loss of subjective manifestations of personality characterized most of the students. It have been analysed and systematized the characteristics of the concept in the understanding of a number of scientists on a theoretical level. Elaborated concept of «subjective position of the student» the main point of which is the system of meaningful, valuable and semantic attitudes to the learning, to the chosen profession, to himself as a specialist and to the own future professional way that are aimed at self-development and self-actualization. It realizes in such criteria and indicators as a value orientations that are shows meaningfulness of the past, present life and future prospects; the character of the motives of educational and professional activity that are assumes the presence of internal motivation of educational and professional activity; the desire for self-actualization is a main cause that motivates for the best achievements in the future profession by self-knowledge, self-development, self-improvement, self-change, self-realization; humans features as a subject of activity are generalizes in such qualities as activity, responsibility and autonomy; locus of control which is involve an acceptance responsibility for events of their own lives and explanation of their own behavior, will, aspirations; the self-regulation which is realized in the ability of self controlling; the self attitude as the ability to respect and appreciate himself understanding and accepting own possibilities and as the limitation and reflexivity that appears in realizing of adequate assessment of personal professionals' skills.

Keywords: the subjective position of the student, value orientations, the self-actualization, the self-regulation, reflexivity, locus of control.